

ОСНОВНІ НАУКОВІ ПРАЦІ ПРОФЕСОРА П.П. МИХАЙЛЕНКА, ПРИСВЯЧЕНІ ІСТОРИЧНО-ПРАВОВИМ ПРОБЛЕМАМ РОЗВИТКУ МІЛІЦІЇ УКРАЇНИ

К. МАТВІЄНКО,

здобувач кафедри історії держави та права Національної академії внутрішніх справ

SUMMARY

The basic scientific works of professor P.P. Mikhailenko are considered sanctified to the questions of history of organs of internal affairs and, in particular, militia of Ukraine. The problem of scientific search and systematization of sources that was conducted by a professor P.P. Mikhailenko, investigating the questions of historical development of organs of internal affairs of Ukraine. The contribution of academician is shown to creation of scientific school «History of militia of Ukraine».

* * *

Розглянуто наукові праці професора П.П. Михайленка, присвячені дослідженню історії організації та діяльності міліції України. Розглянуто проблему наукового пошуку та систематизації джерел, які провів професор П.П. Михайленко, досліджуючи питання історичного розвитку органів внутрішніх справ України. Показано внесок академіка у заснування наукової школи «Історія міліції України».

Серед видатних імен професорсько-викладацького складу Національної академії внутрішніх справ чільне місце посідає ім'я академіка Національної академії правових наук України, заслуженого діяча науки і техніки України, доктора юридичних наук, професора, генерал-лейтенанта внутрішньої служби Петра Петровича Михайленка – видатного вченого і педагога, мудрого наставника.

На жаль, 1 червня 2008 р. на 94 році Петро Петрович пішов з життя, залишивши нащадкам багату наукову спадщину та підготувавши численних учнів – продовжувачів заснованих ним наукових шкіл.

П.П. Михайленко був почесним членом 12 міжнародних наукових закладів. За життя він був нагороджений понад 120 урядовими, відомчими та церковними нагородами України й інших країн.

На його рахунку понад 400 наукових праць, окремі з яких видані, крім української та російської, ще й англійською, французькою, іспанською та китайською мовами. Він є засновником та співзасновником наукових шкіл «Історія кримінального права України», «Теорія оперативно-розшукової діяльності», «Кримінологія України», «Історія міліції України».

На сучасному етапі реформування системи органів внутрішніх справ України назріло

питання проведення аналізу наукових здобутків досліджень відомих вчених, зокрема професора П.П. Михайленка, які він присвятив вивченню історичного розвитку ОВС, що надасть змогу використати досвід минулого у сучасній практиці.

Про актуальність праць академіка та можливість їх використання для подальших розвідок історії органів внутрішніх справ, підготовки проектів подальшого реформування системи органів внутрішніх справ України тощо вказують у своїх працях такі науковці, як М. М. Бабаєв, В. А. Борисенко, І. А. Вартилицька, П. А. Воробей, В. К. Гіжевський, О. М. Джужа, В. А. Довбня, А. П. Закалюк, П. Т. Землянський, Р. А. Калюжний, Е. М. Кісілюк, В. В. Коваленко, В. С. Ковальський, М. Й. Коржанський, В. В. Кузнецов, О. Є. Маноха, В. П. Михайленко, Є. М. Моїсєєв, В. І. Осадчий та ін. Але у цих

роботах переважно розглядалися окремі праці П.П. Михайленка, присвячені дослідженням ученого у галузі кримінального права, кримінології та ін.

Метою цієї статті є дослідження наукових робіт академіка, присвячених питанням утворення, правового регулювання організації та діяльності міліції України на усіх історичних етапах розвитку держави.

У публікації ми зупинимось й на огляді надбань професора П.П. Михайленка у проведеному ним особисто та авторськими колективами, очолюваними ним, науковому пошуку та систематизації у збірниках документів і матеріалів джерел з історії ОВС України.

Слід зазначити, що за радянської доби найвагомим здобутком у галузі дослідження історії такого правоохоронного органу, як міліція, стало видання у 1965 році колективної праці «Из истории милиции Советской Украины» під редакцією доктора юридичних наук, професора П.П. Михайленка [1]. Як видатний організатор в галузі наукових досліджень, Петро Петрович створив і налагодив роботу дослідницького колективу, ставши його керівником. Ця книга була

надрукована за рішенням колегії МОГП УРСР та висвітлювала діяльність міліції УСРР (УРСР) у 1917–1964 рр. [2, с. 6]

Видання стало першою спробою такого масштабного дослідження у даній галузі не тільки в Україні, а й в СРСР, та послужило поштовхом для проведення аналогічних досліджень в інших республіках.

Авторський колектив здійснив велику дослідницько-пошукову працю. При роботі над книгою були використані матеріали п'яти фондів Центрального державного архіву Жовтневої революції та соціалістичного будівництва УРСР (зараз – ЦДАВО України), фонди обласних архівів республіки, архівні документи МВС (тоді – МОГП) УРСР [3, с. 352].

Першим у Радянському Союзі був і підготовлений авторським колективом під керівництвом П.П. Михайленка підручник «Основы оперативно-розыскной деятельности органов охраны общественного порядка Украинской ССР» (1966 р.).

1969 р. вийшов у світ перший том збірника «История милиции Украинской ССР в документах и материалах», який охопив період 1917–1937 рр. [4] Слід зазначити, що до збірника увійшла значна кількість архівних документів і матеріалів, віднайдені ще при підготовці книги «Из истории милиции Советской Украины».

Збірник підготував до друку колектив науково-дослідного і редакційно-видавничого відділу Київської вищої школи МВС СРСР під керівництвом професора П.П. Михайленка. До збірника увійшло понад 550 документів і матеріалів з питань створення, організації та діяльності міліції УСРР/УРСР, які було розміщено у трьох розділах: «I. Создание отрядов рабочей милиции (февраль–октябрь 1917 г.). Образование советской милиции. Милиция Украинской ССР в пе-

риод иностранной военной интервенции и гражданской войны (октябрь 1917–1920 гг.); «II. Советская милиция Украины в период восстановления народного хозяйства (1921–1925 гг.); «III. Советская милиция Украины в период борьбы за построение социализма (1926–1937 гг.)». Документи і матеріали усіх розділів було розміщено за хронологічним принципом та систематизовано за напрямками діяльності міліції у відповідних підрозділах.

Звісно, що за радянської доби до названих книг не були включені матеріали, які стосувалися організації та діяльності міліції УНР (доби Центральної Ради і Директорії) та Державної варти Української Держави (доби Гетьманату). Ці матеріали зберігалися у таємних архівних фондах і не підлягали оприлюдненню та були недосяжні для дослідників. Але навіть відсутність їх у книзі анітрохи не применшує її значимості для подальшого розвитку вивчення історії української міліції.

Робота з проведення досліджень історії органів внутрішніх справ була продовжена після проголошення незалежності України.

Підкреслимо, що дослідженням історії органів внутрішніх справ України за радянської доби приділялось недостатньо уваги, а історія розглядалась переважно з класових позицій. Дійсно наукових праць, присвячених цій тематиці, друкувалось дуже мало, а ті, що публікувались, призначались для службового користування і не були доступні для масового читача [5, с. 149]. Саме тому, із здобуттям Україною незалежності, коли було проголошено завдання побудови правового, демократичного суспільства, з усією гостротою постало питання відтворення правдивої, без «білих плям» та ідеологічних штампів, історії створення, розбудови та діяльності міліції України на всіх етапах її існування.

Розуміючи важливість даної справи для подальшої розбудови української міліції, узагальнення позитивного досвіду минулого та виявлення допущених недоліків у роботі, керівництво МВС України у 1996 році створило на базі Національної академії внутрішніх справ України робочу групу на чолі з професором П.П. Михайленком, якій було доручено підготувати 3-томний збірник з історії міліції України у документах і матеріалах.

Перший том «Історії міліції України у документах і матеріалах» вийшов у 1997 році і охоплював період 1917–1925 рр. [6] До нього увійшло понад 800 документів і матеріалів з питань історії української міліції доби Центральної Ради та Директорії, Державної варти доби Гетьманату, становлення та організації міліції УРСР та деякі документи РРФСР і СРСР, які безпосередньо торкалися діяльності української міліції.

Другий том було видано у 1999 році, і охоплював він період 1926–1945 рр. [7] До його складу увійшло понад 570 документів і матеріалів/

У третьому томі, що вийшов друком у 2000 році, відображено період історії української міліції протягом 1946–1990 рр. [8] До тому увійшло понад 530 документів і матеріалів. До цього тому також включено додаток, до якого увійшли документи, віднайдені після виходу у світ 1-го та 2-го томів. Особливу цінність із них становлять віднайдені в архівах України документи, які висвітлюють діяльність міліції у період Великої Вітчизняної війни.

У 3-х томах цього видання були використані документи і матеріали тридцяти трьох фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), двох фондів Центрального державного архіву громадських об'єднань

України (ЩАГО України), фондів обласних державних архівів, фондів Державного архіву МВС України, збірників законодавчих та інших нормативно-правових актів СРСР, УРСР, РРФСР, офіційних та неофіційних періодичних видань 1917–1990 рр. та інших джерел.

До 11-ї річниці міліції України побачило світ науково-популярне видання «Міліція України: історичний нарис, портрети, події» [9], підготовлене авторським колективом під керівництвом професора П.П. Михайленка. У книзі досліджуються витoki української міліції та основні принципи її організації та діяльності на різних етапах розвитку держави, починаючи від заснування цього спеціалізованого державного органу. Видання також містить багатий біографічний матеріал, за допомогою якого історії повертаються імена колишніх керівників правоохоронних органів та називаються імена наших сучасників, що присвятили своє життя протидії злочинності.

У 2012 році заплановано вихід у світ доповненого перевидання вказаної праці, що свідчить про актуальність першого видання і на сучасному етапі розвитку української міліції.

2002 р. було видано бібліографічний покажчик під науковою редакцією П.П. Михайленка «Міліція України у 1917–2002 рр. (Історія, організація та діяльність, дотримання законності, підготовка кадрів)» [10]. До нього включено понад 1200 назв праць, присвячених питанням розбудови української міліції на різних етапах українського державотворення. У виданні представлено вибірку відкритих публікацій щодо діяльності міліції та її структурних підрозділів, які вийшли у світ в Україні протягом 1917–2001 рр. Покажчик складався з шести розділів: «Історія міліції України»; «Організація та діяльність, ка-

дрова робота»; «Служби та підрозділи»; «Законність у діяльності міліції»; «Підготовка кадрів»; «Правовий та соціальний захист працівників міліції». Для зручності пошуку необхідної літератури кожний розділ поділений на декілька підрозділів за різновидами видань.

Значним доробком у висвітленні історії органів внутрішніх справ України, зокрема історії Міністерства внутрішніх справ України (УНР, ЗУНР, Української держави, УСРР, УРСР) та української міліції на різних етапах її існування, історії окремих служб міліції, підготовки кадрів тощо служать статті, підготовлені П.П. Михайленком особисто або у співавторстві із своїми учнями та колегами.

Так, історію органів внутрішніх справ часів українського державотворення 1917–1921 рр. досліджено у наукових статтях: «Українська державна варта» (1997 р.), «Міліція Української Народної Республіки доби Центральної Ради (листопад 1917 – квітень 1918 рр.)», «Державна варта Міністерства внутрішніх справ Української держави», «Українська народна міліція доби Директорії» (2003 р.), «Генеральне секретарство (міністерство) внутрішніх справ Української Народної Республіки за доби Центральної Ради (15 червня 1917 р. – 29 квітня 1918 р.)» (2004 р.), «Міністерство внутрішніх справ Української Держави гетьмана Павла Скоропадського (29 квітня – 14 грудня 1918 р.)», «Міністерство внутрішніх справ Української Народної Республіки доби Директорії (грудень 1918 – 1921 рр.)» (2005 р.), «Організація та діяльність міліції УНР за часів Української Центральної Ради (листопад 1917 р. – квітень 1918 р.)», «Державна варта Української Держави (квітень–грудень 1918 р.)», «Народна міліція Української Народної Республіки за часів Директорії

(грудень 1918 р. – 1921 р.)», «Державна жандармерія та народна міліція ЗУНР (ЗОУНР) (листопад 1918 р. – 1919 р.)» (2007 р.).

Період радянської влади в Україні досліджується у наступних наукових статтях: «Становлення робітничо-селянської міліції УСРР (1919–1922 рр.)», «Міліція України радянського періоду (1923–1940 рр.)», «Організація та діяльність міліції України в роки Великої Вітчизняної війни (1941–1945 рр.)» (2003 р.), «Міліція УРСР у період 1946–1962 рр.», «Міліція України у складі Міністерства охорони громадського порядку УРСР (1962–1968 рр.)», «Організація та діяльність міліції УРСР у 1969–1988 роках», «Українська міліція в останні роки існування ССРСР та перші роки незалежності України (1990–1992 рр.)» (2004 р.), «Народний комісаріат внутрішніх справ УСРР: сформування та організаційно-правові засади діяльності у період до утворення СРСР (кінець 1917–1922 рр.)», «Народний комісаріат внутрішніх справ УСРР у період з часу входу України в СРСР до ліквідації наркомату (1923–1930 рр.)», «Відновлення НКВС України та його реорганізація у передвоєнний період (1934 р. – перша половина 1941 р.)», «Народний комісаріат внутрішніх справ УРСР у період Великої Вітчизняної війни (1941–1945 рр.)», «НКВС–МВС–МОГП УРСР (1946–1968 рр.)» (2005 р.), «Міністерство внутрішніх справ УРСР (1969–1990 рр.)» (2006 р.), «Робітничо-селянська міліція УСРР у 1919–1922 роках: утворення, розвиток та правові засади діяльності», «Міліція УСРР як складова частина НКВС у період 1923–1930 років», «Міліція УРСР у складі відновленого НКВС у передвоєнний період (1934 р. – перша половина 1941 р.)», «Реорганізація та специфіка діяльності міліції України у роки Великої Вітчизняної війни»,

«Організація та діяльність міліції УРСР із 1946 до 1953 року як складової частини НКВС (МВС) та МДБ», «Організація та діяльність міліції УРСР у період з березня 1953 р. по серпень 1962 р.», «Правові та організаційні основи діяльності міліції УРСР у складі Міністерства охорони громадського порядку (вересень 1962 р. – грудень 1968 р.)», «Міліція Української РСР у 70-х – 80-х рр. XX ст.» (2007 р.).

Актуальним для сучасного розвитку органів внутрішніх справ України є питання перейменування міліції у поліцію, яке П.П. Михайленко порушував у статтях «Міліція чи поліція? Поліція!» (2004 р.) [11] та «Поліція чи міліція?» (2006 р.) [12], відстоюючи позицію доцільності такого перейменування. Зокрема, він зазначав: «Як відомо з філософії, форма має відповідати змісту. Первісне значення слова «міліція» – військо, військове ополчення... Щодо незвички називати міліціонера поліцейським, то це проблема часу... Тож бути поліції в демократичній правовій Українській державі!» [11, с. 21, 23].

Зважаючи на викладене, можна зробити наступні висновки:

по-перше, між вказаними основними виданнями простежується певний зв'язок: а) усі ці видання були підготовлені за рішенням і за підтримки вищих керівних органів МВС України; б) авторські колективи створювались на науковій базі Національної академії внутрішніх справ (КВШ, УАВС, НАВСУ, КНУВС); в) керівництво авторськими колективами протягом багатьох років доручалось професору П.П. Михайленку;

по-друге, за останні чотири десятиліття на базі Національної академії внутрішніх справ утворилася та плідно працює наукова школа з дослідження актуальних історично-правових питань розвитку органів внутрішніх справ України, вагомий внесок у за-

снування, становлення і розвиток якої має професор П.П. Михайленко;

по-третє, підготовлені за участі професора П.П. Михайленка праці, присвячені історії ОВС України, не втратили сьогодні своєї актуальності та широко використовуються науковцями;

по-четверте, практична значущість підготовлених академіком П.П. Михайленком збірників документів і матеріалів для проведення подальших досліджень історії органів внутрішніх справ України підтверджується їх широким використанням при підготовці низки історично-правових дисертаційних досліджень на здобуття наукових ступенів;

по-п'яте, підготовлені особисто професором або авторськими колективами під його керівництвом монографії, науково-популярні видання, збірники документів і матеріалів, цикли наукових праць склали потужну основу для подальшого розвитку в Національній академії внутрішніх справ наукової школи «Історія органів внутрішніх справ України», засновником якої по праву є професор П.П. Михайленко.

У 2014 році виповниться 100-річний ювілей цієї видатної людини. Гадається, що така подія буде відзначена на належному рівні, зокрема, побачать світ перевидання окремих наукових праць Петра Петровича, а також будуть видані праці, які він підготував за життя, але не встиг опублікувати.

Література

1. Из истории милиции Советской Украины / под ред. проф. П. П. Михайленко; Мин-во охраны обществ. порядка Укр. ССР. – К.: РИО МООН УССР, 1965. – 400 с.
2. Коваленко В. В. Проведення досліджень з історії міліції України у Національній академії внутрішніх справ (КВШ–УАВС–НАВСУ–КНУВС) / В. В. Коваленко // Актуальні питання історії органів внутрішніх справ України. Проблеми правового забезпечення діяльності міліції України (історично-правовий аспект): зб. наук. праць [текст]

/ ред. кол.: В. В. Коваленко (голова), О. М. Джужа, Є. М. Бодюл та ін. – К.: Нац. акад. внутр. справ, 2010. – С. 5–11.

3. Довбня В. А. Дослідник історії становлення та розвитку міліції України / В. А. Довбня // Науковий пошук, розв'язання актуальних проблем юридичної науки – сутність життя вченого і педагога. До 90-річчя академіка П. П. Михайленка: зб. наук. праць / за ред. проф. Я. Ю. Кондратьєва. – К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2004. – С. 350–354.

4. История милиции УССР в документах и материалах. – Т. 1: 1917–1937 / под ред. проф. П. П. Михайленко. – К.: КВШ МВД СССР, 1969. – 884 с.

5. Довбня В. А. Засновник наукової школи НАВС (КВШ–УАВС–НАВСУ–КНУВС) «Історія міліції України» (Пам'яті доктора юридичних наук, професора Петра Петровича Михайленка) / В. А. Довбня, В. П. Михайленко // Актуальні питання історії органів внутрішніх справ України. Проблеми правового забезпечення діяльності міліції України (історично-правовий аспект): зб. наук. праць [текст] / ред. кол.: В. В. Коваленко (голова), О. М. Джужа, Є. М. Бодюл та ін. – К.: Нац. акад. внутр. справ, 2010. – С. 149–153.

6. Історія міліції України у документах і матеріалах. – У 3-х т. – Т. 1: 1917–1925 / П. П. Михайленко, Я. Ю. Кондратьєв; МВС України; НАВСУ. – К.: Генеза, 1997. – 504 с.

7. Історія міліції України у документах і матеріалах. – У 3-х т. – Т. 2: 1926–1945 / П. П. Михайленко, Я. Ю. Кондратьєв; МВС України; НАВСУ. – К.: Генеза, 1999. – 412 с.

8. Історія міліції України у документах і матеріалах. – У 3-х т. – Т. 3: 1946–1990 / П. П. Михайленко, Я. Ю. Кондратьєв; МВС України; НАВСУ. – К.: Генеза, 2000. – 616 с.

9. Міліція України: історичний нарис, портрети, події: науково-попул. видання / за заг. ред. Ю. О. Смирнова; кол. авторів: Смирнов Ю. О., Михайленко П. П., Святоцький О. Д., Ануфрієв М. І. – К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2002. – 798 с.

10. Міліція України у 1917–2002 рр. (Історія, організація та діяльність, дотримання законності, підготовка кадрів): бібліограф. покажчик / укл. П. П. Михайленко, В. А. Довбня, Т. Л. Кальченко, Е. М. Кісілюк; наук. ред. проф. П. П. Михайленко; МВС України; Нац. акад. внутр. справ України. – К.: Текст, 2002. – 122 с.

11. Михайленко П. Міліція чи поліція? Поліція! / Петро Михайленко // Міліція України. – 2004. – № 4. – С. 20–23.

12. Михайленко П. Поліція чи міліція? / Петро Михайленко // Міліція України. – 2006. – № 12. – С. 16–17.